

ספר

קצירת השדה

השלם

כרך א

דיני תרומות ומעשרות

הלכות פסוקות
ע"פ הכרעת רבותינו הראשונים והאחרונים,
ובפרט על פי הכרעת רבינו הרמב"ם ז"ל
ומרן השולחן ערוך זיע"א

חיברתיו בחמלת ה' עלי

שניאור ז. בלאאמו"ר הרה"ג ישראל שליט"א רווח

רב אזורי במועצה אזורית גזר ורב קהילת משכן התורה, אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ
ומח"ס שו"ת 'חלקת השדה' [ד"כ] 'תולעת שני' [ד"כ] 'שש משזר' [ב"כ]
'קצירת השדה' 'שביתת השדה' 'עץ השדה' 'תבואת השדה' ועוד

הספר נכתב בדיבוק חברים
עם הרה"ג רבי **משה לנדאו** שליט"א

נערך בסיוע והשתתפות
צוות המחלקה התורנית של
"המכון למצוות התלויות בארץ"
הגהה ואינדקס: הרב אביחי בן ססי

הספר יו"ל בסיוע משרד התרבות - מינהל התרבות

כל הזכויות שמורות

המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד מיקוד: 4081003
טלפון: 03-9030580 פקס: 03-9030891
דוא"ל: b.m@macon.co.il

תוכן הענינים

כרך א

5	הסכמות.....
11	בשער הספר.....
א	מבוא - מקורות הדין וטעמי המצוה.....
יא	פרק א - יסודות וגדרי חובת הפרשת תרומות ומעשרות.....
לה	פרק ב - המקומות החייבים והפטורים.....
עט	פרק ג - המינים החייבים והפטורים.....
קלא	פרק ד - הגידול החייב והפטור.....
קס	פרק ה - דיני הפקר ולקוח.....
קפח	פרק ו - דיני יבול נכרי, מירוח נכרי, ומירוח ישראל ביבול נכרי.....
רלג	פרק ז - הזמן החייב והפטור.....
רנ	פרק ח - עונת המעשרות.....
רסג	פרק ט - גמר מלאכה.....
רעו	פרק י - קביעות למעשרות.....
שט	פרק יא - ראש השנה למעשר וחלוקת השנים למעשר.....
שכב	פרק יב - הפרשה ממינים שונים, ומדרגות חיוב שונות.....
שנג	פרק יג - הפרשה מן המוקף.....
שעז	מפתח ענינים מורחב.....

ספר זה יוצא לאור

לעילוי נשמת זקני הגאון הגדול
הצדיק רבי יעיש קריספין [הגדול] זצ"ל
נפטר ביום כ"א מרחשון תרצ"ד [ה]
ומנוחתו כבוד בבית העלמין טביא-אידרגן

ולעילוי נשמת חתן נכדתו של אותו צדיק

ורעייתו הצדקנית	מו"ז ירא השם וסר מרע
זהרה בת חנינא ע"ה	ר' יעיש ריוח בר איזה ז"ל
שנלב"ע ביום כ"ב שבט תשל"ז	שנלב"ע ביום ו' אדר תשד"ם

ולעילוי נשמתם הטהורה

ורעייתו אשת חבר	של מורינו הצדיק הרה"ג
הרבנית איזה בת סולטנה ע"ה	מו"ז רבי מסעוד ריוח בר איזה זלה"ה
שנלב"ע ביום כ"ט תמוז תש"ס	שנלב"ע ביום י"א אדר תשל"ט

ולעילוי נשמתם של האנשים הכשרים

מור דודי ר' דוד ריוח בר איזה ז"ל
שנלב"ע ביום ט' אלול תשס"ז

מור דודי ר' דוד ריוח בר זהרה ז"ל
שנלב"ע ביום כ"ד אלול תשע"א

מור דודי המזוכך בייסורים שמואל בר איזה ז"ל
שנלב"ע ביום כ"א ניסן תשע"ח

התינוק גיל-עד בן בתאל ז"ל
שנלב"ע ביום ח' מנחם אב תשע"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

ההסכמות ניתנו למהדורה קמא

ב"ה

OVADIA YOSSEF
RISHON LEZION
AND PRESIDENT OF TORAH SAGES COUNCIL

עובדיה יוסף
הראשון לציון
ונישא מועצת חכמי התורה

SALEM

ירושלים

הסכמה

הוכאו לפני גליונות הספר "קצירת חשדה" על הלכות תרומות ומעשרות והפרשת חלה. מעשה ידי אומן, גמט נאמן, צנצנת הזן, גברא רבא ויקירא, עמו עוז ותושיה, רב פעלים לתורה ולתעודה, אוצר כלי חמדה, כש"ת הרה"ג רבי שניאור ריוח שליט"א, רב מושב בית עזיאל, וראש מכון למצוות התלויות בארץ. אשר דיו רב לו בהריפות ובבקיאות, לדון דין אמת לאמיתו, ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ועורך וסידר הדברים בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אופניו, "תפוחי זהב במשכיות כסף" דבר דבור על אופניו. והכל על פי דעת מרן הקדוש, רבינו הגדול, גור תפארתינו, ומאור עינינו רבינו יוסף קארו זצ"ל. ולפעלא מבא אמינא איישר חיליה לאורייתא.

ויהי רצון שחפץ ה' בידו יצלה, ועוד יפוצו מעינותיו חוצה, יהי ה' עמו ויעל במעלות רמות ונישאות, ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח.

עובדיה יוסף

הלשכה בבית המדרש יתה דעת רח' הרב שמעון אנסי 1 הר נוף ירושלים 2078

י אלול, תשנ"ז

מ"ל 6525666 פקס' 6513655

RABBI SHALOM MESSAS
Chief Rabbi
and Head of Rabbinical Courts
Jerusalem, Israel

הרב שלום משאש
הרב הראשי
וראש אבות בתי הדין
לירושלים

הרגע אנט סבו יקי מכל יקי. בסי " קצות סדה " על הלכות תפילות ומעשיות. ויטחלה. מעשה ידיו להתפלל. יכהן ספר. של סבדו הא. נפשתה דדהב. רבוקול. מ'מ'מ. אב בחכמה ויך בשנים, רב סדלי. סנין קדש הלוי. הרבה מעלנו זמן יום א'ט'ט. הרב דבית עוציאל. ויך למכון מנות התלויות בלך. רעיון רס ונשא. מוצאו חיים מצא. רכא בתקן של המחבר הזה. משה בן משה. וסבות גלולה סבה לבדו ואלבן הלכות אלו יקני המצאות. אלא היו ענובם בחל. ולא נטלנו ללמדס היטב. כ'א בהשקפה בצומא. והרב המחבר א'ט'ט. עמד על צמדו ברש צנן אכסום נצאמס. לבדו כל דבר ואסדר אותם בסדר נכון. בסימנים ומעשים. להלן על הקווא. למנוא דבר מוכן לכו. באסון נח ובסנה בדורה. עם סצמן ומקונו של כל דין ודין. בתוספת עקר מאלו. יקני רב לו. בלכול וחיוניות. עד דלסיק שמצתא. אליבא דהלכתא. וכבר נתפסס סצלו. בחובות תרבות סדה שמנוא לאור סצם בד'מדיס. גם כבי אתמחי גבול בסכניו הא'. סנוי גבה זכוכי סדה על מעשר עי. וכצת סבה ואופל ססדו היך הזה. אפני סכבה לו. ואפני חלקו וחבאו. ואפני יולדתו. מאן קת'יד ליה אפיה כותיה ת'יד. סבות הרביס ת'ני. דעב'יד לתנות המצעות דלא תפתח. אט תכלה. איךל עוד סודס בלך. ויצלה ויוסיף במצאות התורה. יכונן אפיתיו חובה. ויהי לתכלה לסך ולתפלות. גלות הכותפת. בתוך רבני סנאל. בבגיות איתנה. ונהווא מצ'יג. וכל אפני יצנים. כה דבני החוכ ביע'יק ינוסליס תרבבא. במדס חפסי. בסינר ולעסך ל'ני גמול. אנת מע'תת. באנימ'י. וכו' אכ'.

מ' שלום משאש

דברי ברכה וידידות

ממזורי ורבי הגאון הגדול רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון, רבה של ירושלים עיה"ק ומורה דרכו של המכון

בעה"ת"ש, בשני בשבת שלושה ימים לחודש מר חשון התשנ"ח

אורו עיני ורעיוני, על שזכיתי לראות הספר היקר ונחמד מאוד **"קצירת השדה"** לידידי וחביבי חמדת לבבי ליש ולביא כבוד הרה"ג ר' שניאור זלמן רווח שליט"א הרב דבית עוזיאל יע"א, ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ, בנשיאות ועידודו של מרן הראש"ל אביר הרועים פאר דורנו וצבי תפארתנו, הגאון האדיר רבינו **עובדיה יוסף שליט"א**.

וכבר יצאו לו מוניטין טובים בספריו הקודמים, שזורי זהב, וספר ביכורי שדה, ועתה בא בשלישית והיא חזקה טובה, שילך ויגדל בתורה ויראת שמים טהורה, לשם ולתפארת, והיה שמו כאחד הגדולים אשר בארץ.

וברי לי בעה"ו שספר זה, יהיה לתועלת הרבים, המבקשים דבר ה', בהלכות התלויות בארץ, שהם נחוצים ביותר דבר יום ביומו, בין לעובדי האדמה, ובין לכל עם ה', **כי הרב המחבר נר"ו טרח ועמל, לאסוף את ההלכות של תרו"מ והלכות חלה ושאר דינים, מפי סופרים וספרים, וגם הוסיף נופך משלו לברר וללבן כמה דברים העומדים על הפרק, והוציא מידו דבר נאה ומתקבל, בשפה ברורה ונעימה קדושה, תורה מורשה, זכה וברה, ערוכה וסדורה, בסדר יפה ונהדר, בקדש נאדר, ופיתח פיתוחיה, לגלות מקור כל דין ודין, היכן מוצאו ומובאו, והכל פתוח וידוע, וכל הרוצה יבוא ויטול, ישוטטו הרבים ותרבה הדעת בקדושה, ובודאי שזה יתרום להרחבת המודעות והידיעה, בהלכות מצות התלויות בארץ, שבאורך הגלות כמעט ונשתכחו אפילו מהת"ח בעוה"ר, וכל מה שכותבים ומבררים בהלכות אלו, הוא עדיין כטיפה מן הים, ועדיין הסתום מרובה מן המפורש. ולענ"ד הדלה חובת השעה היא לעסוק בזה לבאר וללבן ולפרש כל חמירא, ולהוציאם לאורה, וגם המלמדים הלכות לעם ה', כדאי לקבוע עת ללמד מצות תרו"מ, ומצות הפרשת חלה, וכו', שהם דברים של יום ממש, ובזכות לימוד מצות אלו וקיומם, נזכה ונחיה בארה"ק ונשב בה לבטח, בהשקט ובשלווה, על התורה ועבודת ה', עד ועד ביאת גוא"צ בב"א, בישועה וברחמים אמן ואמן.**

ולחיבת הרב המחבר הבן יקיר לי מאד מאד, לחבת חבורו היקר אבא בקצירת האומר:

במ"ש ידידי הרב המחבר בפ"ז מהלכות תרו"מ ס"א בהגה' ז"ל, והנה אם מועיל נוסח תנאי זה לאומרו אחת לשנה, או שיש לאומרו בכל ערב שבת לא מצאתי וכו'. כבר אמרתי לכב' בע"פ שכן הוא דעת רבינו משה חאגיז ז"ל, אלא שאני חשבתי שהבאתי דבריו בשו"ת "שמע שלמה" ח"א שם, ולא היא, אלא הוב"ד בשמירת שבת כהלכתה (פי"א הערה צ"ד) שכן כתב בספרו לקט הקמח נדפס בש"ע א"ח (הוצאת פאה"ת) שמותר להתנות על הפרשת תרו"מ מתחילת השנה לכל השנה כולה, והוסיף וכתב שם, ושמעתי מהגרש"ז אורבאך (שליט"א), שדין זה תמוה מאוד, דהא לפי המבואר להלן סעיף כ"ו, מועיל תנאי זה רק בפירות שברשותו, עכ"ל. והנה ע"פ טענה זו נדחים הראיות שהביא כב' שם מהברכ"י בשם זקנו הגר"א זיע"א, גבי תנאי מע"ש לטלטל הנר אחר שכבה, דשאני הכא דבעי' שהפירות יהיו ברשותו וליכא.

ואולם יש להעיר בדב"ק של הגרש"ז א"א זצ"ל דאיהו גופיה ס"ל דבפירות שהם ספק מעושרים כל שרוב מעושרים הם, או שרוב פירות המקום מעושרים הם, מועילה תקנה זו שע"י התנאי גם בפירות חברו, דומיא דדמאי, וכמ"ש בשמירת שבת כהלכתה שם הערה צ"ו משמו, והאריך לכתוב גם את טעמו, ושלמד כן במכ"ש מערלה. כיע"ש. וא"כ הול"ל דמהני תנאי זה לפחות בדמאי או במקום שרוב הפירות מעושרים הם.

ועוד דלפי מה שהעלתי בעוניי בשמע שלמה ח"א (חיו"ד סימן י') דאם התנה מע"ש לעשר בשבת, והתנה בפירוש עליו ועל אחרים, יכול לעשר גם בשביל אחרים שאין להם תנאי, וזה מועיל אפילו בטבל ודאי, והוכחתי את זה במישור, מההוא עובדא דההיא איתתא דאתת לקמיה דרבי הושעיה, בירושלמי מסכת דמאי (פ"ז ה"א) וכיע"ש באות ד'. אלא דלפירושו של הרידב"ז ז"ל בירושלמי שם, בטבל ודאי צריך בעל התנאי להפריש משלו על של אותה אשה, ולדעת הגר"א ז"ל בפירושו שם, א"צ להפריש משלו, אלא כיון שהתנה עליו ועל אחרים יכול להפריש להם משלהם על שלהם. ושם כתבתי שפשטות דברי הגמ' בירושלמי שם, מורים כדברי הגר"א ז"ל, וכיע"ש היטב. נמצא דכל מה שאמרו שאין מועיל התנאי אלא בפירות שברשותו, הוא רק בהתנה על עצמו בלבד, אבל כשהתנה גם על אחרים, יכול לעשר גם על שלהם (ואפילו לד' הרידב"ז ז"ל דמצריך שיעשר משלו דוקא, מ"מ הוא מתקן להם הפירות שלהם, שהם בודאי לא היו ברשותו). וא"כ מאי קשיא ליה להגרש"ז א"א זצ"ל ע"ד הרב לקט הקמח ז"ל, איך יועיל תנאו לכל השנה, והרי אין התנאי מועיל אלא על פירות שהם ברשותו, דהרי כאן ראינו דאם התנה גם על אחרים, מהני תנאיה לעשר גם של אחרים אע"פ שהם ודאי לא היו ברשותו.

ובע"כ צריכים אנו לומר דמ"ש רבותינו, דאינו מתנה על מה שאינו ברשותו, אלא בדמאי, אבל בטבל ודאי אינו מתנה אלא על הדברים שהם ברשותו, וכמבואר בירושלמי הנ"ל להדיא. וכבר הערתי שם מזה ע"ד הגר"א ז"ל ע"ש בסוף אות ו'.

וצ"ל דמ"ש שאינו יכול להתנות על טבל ודאי כשאינו ברשותו, לא באו למעט אלא מה ששייך לחברו דאין תנאו מועיל אלא לדברים שלו, ולא לתבואת חברו. אבל תבואה ופירות וכו' שקנה אחר שהתנה ודאי דיכול לעשרם בשבת ויו"ט על סמך אותו התנאי, ואע"ג דבשעה שהתנה, לא היו פירות אלו ברשותו, ורק אח"כ קנה אותם או קבלם במתנה, מהני תנאו ומעשרם.

והטעם פשוט, דהתנאי הזה לא חל על הפירות ושאר ירקות שרוצה לעשר, אלא על עצמו הוא חל, (כלומר על הגברא ולא על החפצא) דהאיסור לעשר הוא איסור דרבנן, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בהלכות שבת (פכ"ג ה"ט), וז"ל, אין מגביהין תרומות ומעשרות בשבת, מפני שנראה כמתקן דבר שלא היה מתוקן. עכ"ל. וע"ש במגיד משנה. והם שאסרו להגביה תרו"מ, הם אמרו שאם התנה מע"ש מותר, דזה היכר ולא מיחזי כמתקן בשבת, ואפילו שמגביה בשבת וכל החלות של התרו"מ חלה בשבת, עד שאם הוא טבל גמור, מברך על הפרשת תרו"מ בשבת, וכמ"ש שם בשם החזו"א ולא כהשגת הגרשז"א זצ"ל יע"ש היטב. וא"כ ע"כ דהתנאי עושה ששוב לא נראה כמתקן, וא"כ אין שום נ"מ בין פירות שהם ברשותו כעת, ובין פירות שקנה אחרי שהתנה תנאו. ועל כן גם בפירות של אחרים אם התנה בפירוש שיוכל לעשר גם של אחרים מהני תנאו ומעשר גם של אחרים ואפילו בטבל גמור.

ועוד הוכחה פשוטה לזה מהירושלמי הנז', דאמרו שאם לא התנה אלא לעצמו, ולא לאחרים, אינו יכול לעשר לאחרים אא"כ הקנו לו אותם פירות וירקות, וזה מהני גם בטבל ודאי. וכמ"ש בשמע שלמה שם. ואם נפרש דלא מהני תנאי כלל על מה שאינו ברשותו בעת שהתנה, א"כ מה יתן ומה יוסיף, מה שמזכים ומקנים לו, אותם ירקות, והרי בעת שהתנה לא היו ברשותו. אלא בע"כ אין הבדל בין היו ברשותו בעת שהתנה, ובין שבאו לרשותו אחר התנאי, בכל גוונא יכול לעשרם כשיש לו תנאי, ואפילו היו טבל גמור.

ומעתה דברי הגאון רבינו משה חאגיז ז"ל נאמנו מאד דיכול להתנות מתחילת השנה, על כל השנה כולה, ומהני תנאו גם על טבל ודאי, ואפילו שהפירות שמעשר במשך שבתות השנה לא היו ברשותו בעת שהתנה אין בכך כלום. דמ"ש שלא מועיל התנאי על מה שאינו ברשותו, היינו דלא מהני על של אחרים, אבל כשבאו לרשותו, אפילו אחר זמן רב, יכול לתקנם בשבת על סמך אותו התנאי שהקדים, דעתה הם ברשותו, וכמו שביררתי בעה"ו. ודי בזה לע"ע.

ואסיים בברכה להרב המחבר נר"ו שהקב"ה יהיה בעזרו, לעמול ולהתיגע בתורה, בקדושה וטהרה, ויהיה לימודו לשם ה', מתוך בריאות ורוב נחת, ואורך ימים ושנים, דשנים ורעננים, ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח אמן.

המצפה לישועת ה' בשובה ונחת

אוהבו בלו"נ

ע"ה שלמה משה עמאר

דברי ברכה ממו"א שליט"א

ברכת אב

תל-אביב ה' מר חשון תשנ"ח לסדר "והיה ברכה"

אברכה את ה' בכל לבב, בראותי גליונות הספר "קצירת השדה", מעשה ידי אומן זה בני נאמן, הרה"ג שניאור ז. רווח שליט"א - רבה של קהילת "בית עוזיאל" יע"א וראש "המכון למצוות התלויות בארץ", שוקד על דלתות התורה הקדושה, ובעיקר במצוות התלויות בארץ, לילה כיום יאיר, חו"ב משנתו קב ונקי.

חיבורו הראשון אשר בשם "ביכורי שדה" יכונה, יצא לשם ולתהילה בקרב עולם התורה. והנה הניף ידו שנית, לחבר ספר "קצירת השדה", הלכות תרומות ומעשרות ודיני הפרשת חלה, הלכה למעשה, בשפה ברורה, הלכות הדרושות לכל בית בארצנו הקדושה בחיי היום יום. אני תפילה לבורא עולם, כי ספר זה יהיה עזר לכל, הן לבני תורה והן לכלל עמך ישראל. ובפרט בקרב תלמידי בתי ספר וסמינרים, להאיר עיניהם בדיני המצוות התלויות בארץ הלכה למעשה. והנני בברכה לבני אהובי, שיעלה במעלות התורה והיראה ויזכה להפיץ מעיינותיו חוצה. ובזכות זה תשא ברכה מאת ה', לראות את כל יוצאי חלציק גדולים בתורה ויראת שמים טהורה, לשם ולתפארת עם ישראל. אמן.

באהבה רבה

ישראל בן אמו"ר יעיש רווח

בשער הספר

אור ליום שני ששה עשר יום לחודש אלול תשע"ט

וְהָיָה אֲמוֹנַת עֵתִיד חֶסֶן יְשׁוּעַת חֻכְמַת וְדַעַת יִרְאָתָהּ ה' הִיא אוֹצְרוֹ: (ישעיהו פרק לג פסוק ו)

אמונת - זה סדר זרעים, עתיד - זה סדר מועד, חסן - זה סדר נשים, ישועות - זה סדר נזיקין, חכמת - זה סדר קדשים, ודעת - זה סדר טהרות. ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו.

שבת דף לא עמוד א

בפרשת נביא השקר (דברים פר' ראה, פרק יג פס' א ואילך) בפס' ה שם כותבת התורה "אחרי ה' אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקו" הנה פסוק זה בתוך עניני נביא השקר, כאשר שוב חוזרת הפרשה על עניני הנביא לאחר פסוק זה, אומרת דרשני, וכך הקשה האוה"ח הקד' שם, "קשה למה הפסיק בפסוק זה באמצע משפט נביא שקר שהרי אחריו הוא אומר והנביא ההוא וגו' יומת שהיה לו לאומרו אחר פסוק והנביא וגו'. עוד צריך לדעת למה האריך כל אלה הדברים תלכו תיראו תשמרו תשמעו תעבדו תדבקו". ובתחילה ביאר שהתורה נתנה כלים לידע מתי לחייב את הנביא כשדיבר סרה, יעו"ש.

והוסיף שם בהמשך, דרך נוספת לבאר ובהאי לישנא, "וחוץ מדרכנו יתבאר הכתוב שבא להזהיר על כללות התורה שכלל בששה סדרי משנה על זה הדרך, אחרי ה' וגו' תלכו זה סדר זרעים, ולפי שיש בהם דין לקט שכחה ופאה ומתנות עניים וכולן ממדותיו יתברך, גם לענין מעשר שני שצריך להוליכו למקום אשר יבחר ה', גם בענין מעשר לוי פירוש על דרך מה שאמרו ז"ל (ש"ר פל"א) מעשה באדם אחד שהיה נותן מעשרותיו והיתה לו שדה מוציאה לו אלף וכו' לאחר זמן מת האיש ההוא ועמד בנו שנה ראשונה רעה עינו במעשרו ופיחת משיעור הצריך לשנה הבאה הוציאה לו השדה כשיעור מה שפרע עליו אשתקד לשנה אחרת פחת עוד הוציאה לו שדה כשיעור מה שפרע שנה שעברה וכן על זה הדרך ע"כ, הדברים מוכיחים כי לשיעור מה שהיה נותן היתה שדה מוציאה לו לזה בא מאמרו יתברך כאן וצוה עליו שילך הוא אחר מעשיו יתברך לתת כפי מה שיתן לו ולא יסובב שה' ילך אחריו כפי מה שיתן הוא מעשרותיו על אופן שכתבנו. עוד נתכוון הכתוב לומר לשון זה כנגד סדר זרעים לפי שבו מחית האדם ומזונותיו, וכתב רמב"ם בהלכות דעות (פ"ג ה"ב) שצריך שיכין אדם במאכלו ובמשתהו להברות גופו לעבודת ה' וכו' דכתיב (משלי ג' ו') בכל דרכיך דעהו וגו', והוא מאמר אחרי ה' אלהיכם תלכו בדרכיכם, ואתו תיראו זה סדר מועד, וכו'".

הרי שלמדנו מדב"ק ארבעה דברים, האחד שמצוות התלויות בארץ, הן מדותיו של הקב"ה של חן וחסד ורחמים, ומהם יש ללמוד, ובהם יש להידבק. השני הוא, שלומדים ממעשר שני, ללכת אחרי הקב"ה אל מקומו אשר יבחר. השלישי, ללמוד מנתינת מעשר ראשון ללוי, שנלך אחר מעשיו של היי"ת, ולא להיפך שה' ילך אחר המעשים של האדם. והלימוד הרביעי הוא, שסדר זרעים הם מקור

מזונותיו של האדם, ועל האדם לידע לכוין בכל עניני האכילה לכוון שהם בשביל בריאות הגוף עבור עבודת הבורא.

הנה לנו שסדר זרעים, הם החיזוק, באמונה, בתיקון המדות, ובהליכה בדרכי ה', ובמבט הנכון על הגשמיות, וכעת מציאה גדולה מצאתי, שבתוך סדר זרעים, החלק של תרומות ומעשרות, מביא את האדם ליראת שמים, והם דברי בעל הטורים על הפסוק בדברים (פרק כו פס' יז) את ה' האמרת היום, להיות לך לא-להים וללכת בדרכיו ולשמר חוקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמוע בקולו. ומבאר שם בעל הטורים בהאי לישנא: "את ה' האמרת. כאן רמז ו' סדרים. להיות לך לאלהים זה סדר זרעים שמתחיל בקריאת שמע. ועוד יש בו תרומות ומעשרות שהם יראת ה', דברים שבינינו לבין ה'". הרי שהוסיף לנו דבר חמישי מסדר זרעים, שתרומות ומעשרות הם גופא יראת שמיים.

ולפי כל האמור נראה שהפסוק הוא הפלא ופלא: את ה' האמרת היום - ההליכה אל מקום ה' ית' שאותו הגדלת וכללמד ממעשר שני. להיות לך לא-להים - זה תרומות ומעשרות שיש בהם יראת שמים. ללכת בדרכיו - להדבק במידותיו של הקב"ה, כללמד ממעשר עני ושאר מתנות עניים. לשמור חוקיו וגו' - שיעשה את כל מצות ה' מתוך שמירת הגוף בדברים המזינים שיהיה לו כח להי"ת. ולשמוע בקולו - הוא שאתה שומע לקולו ולא חלילה להיפך, וכללמד ממעשר ראשון הנז'.

והנה אחר שהודיענו רבינו בעל הטורים, שתרומות ומעשרות הם יראת שמיים, אם כן מפתח גדול בידינו לקבל סיוע על כל המצוות כולם לטוב לו, שיראת שמיים היא המפתח לכך, וכמו ששינו בדברי רבינו בעל הערוך לנר (עמ"ס מכות דכ"ד ע"א) על דברי הגמרא שם שכתבה על הנאמר בפסוק (דברים פרק י פסוק יב) "ועתה ישראל מה יהוה אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יהוה אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך", דרש רבי שמלאי תרי"ג מצות נאמרו למשה וכו' בא דוד והעמידן על אחת וכו', ובא חבקוק והעמידן על אחת, צדיק באמונתו יחיה. ושואל הערוך לנר, ואף דמשה ג"כ אמר כלשון הזה ועתה ישראל מה ד' אלקיך שואל ממך כי אם ליראה וגו', וא"כ הרי לפי זה כבר בא משה והעמידו על אחת? י"ל דבמשה כתיב גבי כי אם ליראה לשמור את מצות ה' ואת חקותיו וגו' לטוב לך, הרי שעשה התנאי למען קבל הטובה לשמור את כל המצוות. ומה שאמר שואל ממך כי אם ליראה, היינו כמו שדרש רז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שאם האדם ירא הקדוש ברוך הוא מעצמו, אזי יסייע לו לקיים כל המצוות לטוב לו, אבל מיכה דפרט הג' דברים על כרחך דוקא קאמר דעל ידם בלבד יזכה, עכ"ד. כלומר מי שמחפש המפתח לקבל סיוע על כל המצוות כולם לקיימם לטוב לו, יתחזק ביראת שמיים, הנה לנו דבר חיזוק ליראת שמיים להתחזק בעניני תרומות ומעשרות, ובעז"ה אנו תפילה שבעיסוקינו בספר זה, נזכה ליראת שמיים, ולהדבק בדרכי ה' יתברך יחד עם כל המעיינים והלומדים בספר זה.

אודה ה' בכל לבב, בסוד ישרים ועדה. על אשר זכיתי לקבל סיוע לזכות ולהוציא ספר נוסף בסדרת "השדה" העוסק בהלכות תרומות ומעשרות, הנה ספר זה במקורו, יצא לאור עולם במהדורה ראשונה בשנת תשנ"ח, ועוד שתי מהדורות אחריו, כשהאחרונה בשנת תשס"א. אלא שכולם היו על דרך הפסיקה הלכה למעשה עם מיעוט מקורות והערות, וגם לא בהיקף מושלם. אולם עתה באתי להשוות המידות ככל ספרי סדרת "השדה" והוספנו מאות רבות של עמודים כפשוטו, עם היקף גדול בהלכות ואלפי מקורות, הארות והערות חדשות. ומחמת רוחב היריעה יוצא הספר בשני חלקים, כשהחלק שלפנינו הוא הראשון ובעז"ה אחריו יבוא במהרה החלק השני. כמובן שבמשך מעל שני

עשורים, גם התרבו מאד האופנים הלכה למעשה שגם בהם נתקלנו וגם אותם הבאנו כאן שיהיו לעיני כל, מורי ההוראה, מוצי"ם משגיחים וכל הזקוקים להלכות חשובות אלו. וכמו כן הבאנו גם ההוראות אשר שמענו גם ראינו אצל גדולי דורינו ובראשם מרן הראש"ל הגאון רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל, ועוד מחכמי דורינו זצ"ל, ויבדל"א חכמי דורינו שליט"א, והשתדלנו לציין ולהביא את דעתם הגדולה בכל מקום שאליו משתייכת ההוראה שקיבלנו. וכמובן גם דרך הקיצור והסיכום לא נפקד מקומו, ובפרט בספר זה שנמשך לשני חלקים, ובעז"ה בסוף החלק השני יובאו כל הלכות תרומות ומעשרות, מחולק לפרקים ונושאים אולם ברצף אחד להקל על הקורא.

ספר זה גם הוא יוצא לאור עולם, במסגרת האכסניה המפוארת של "המכון למצוות התלויות בארץ", שמיום היווסדו היה תחת נשיאותו של מרן הראש"ל הגאון רבינו **עובדיה יוסף זצוק"ל**, עד אשר עזבנו לאנחות, ואחריו יבדל לחיים ארוכים, מו"ר הראש"ל הגאון רבי **שלמה משה עמאר שליט"א** שבכל עת מפנה את זמנו היקר מאד על מנת לענות ולהדריכנו בדרך הנכונה והראויה. יהי"ר שה' יאריך ימיו מתוך שובה ונחת, וימשיך ללמד ולהדריך את עם ישראל תורה ודעת עד ביאת גואל ועד בכלל.

ברכה מיוחדת לי, אל איש רם המעלה, הרה"ג רבי **משה לנדאו שליט"א** העוסק בתורת זרעים תדיר, ולן בעומקם של הלכות אלו, שזכיתי והוא לי משמש כחברותא שעל כגון דא קבעו חז"ל "או חברותא או מיתותא", וב"ה זכינו לעסוק יחד בתורת שביעית, תורת חלה, תורת ערלה, וכעת בתרומות ומעשרות, ובע"ה עוד היד נטויה אל שאר מצוות הארץ, ובעיסוקינו גם יחד בספר זה מתחילתו ועד סופו נשלמה כתיבתו והוא יצא לאור עולם, יהי רצון שיראה יחד עם נ"ב נחת דקדושה מכל יוצ"ח, ויזכה לראות את כל צאצאיו תחת החופה בקרוב ממש. וכאן עימי המקום להזכיר ולציין את פעילותו הגדולה של מעלת ידידנו הרה"ג רבי **מאיר שטורן שליט"א** מהעורכים החשובים של המכון עד לתקופה האחרונה, אשר טרח במשך תקופה ארוכה, וכתב הערות והארות, על ספר זה במתכונתו הקודמת, ודבריו והארותיו היו לנו לעיניים במקומות רבים, יישר חייליה לאורייתא, ונחת מרובה יזכה לראות מכל יוצ"ח. ותודתי נתונה גם ממעמקי ליבי לשאר חברי המחלקה התורנית, המחלקה היישומית, הרבנים, מנהלי המחלקות, צוות המעבדה, מפקחים, וכל אנשי המזכירות, כל אחד לפי כבודו ומעלתו, יהי"ר שיראו ברכה בעמלם, ויראו את כל יוצ"ח הולכים בדרך ה' בלא סטייה כלל, וימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה. וברכה מיוחדת אייחד למעלת ידידי הרב **אביחי בן ססי שליט"א**, שכמו בכל שאר הספרים האחרונים, גם בספר זה טרח טירחה שיש בה ממש, והגיה חלקים נרחבים מן הספר, וערך אינדקס מסודר לכל הערכים הנידונים בספר, ואת כל עבודתו עשה במסירות נפלאה. ועמו את ידידי אשר חננו ה' בחכמה ובתבונה לדעת כל מלאכה הרב **יקותיאל דהן שליט"א** אשר כמעט מידי יום אני נהנה ממנו עצה ותושיה, וספר זה בכללם שטרח לסדרו ולעורכו שיהיה בבחינת תורה מפוארה בכלי מפואר, 'ישלם ה' שכרם, ותהיה משכורתם שלימה מאת ה'. ויראו ברכה בכל עמלם, ונחת דקדושה מכל צאצאיהם.

לי נאה וגם יאה להודות להורי היקרים א"א הרה"צ רבי **ישראל רווח שליט"א** נ"נ לגאון הצדיק רבי **יעיש קריספין זצוק"ל**, ואמי **מורתי תחי'** בת לאותו צדיק רבי **מסעוד ריוח זצ"ל**, על הדרכתם וסיועם בעצה ובתבונה ברוחניות וגשמיות כאחד, יהי רצון שיאריך ימיהם בטוב ושנותם בנעימים, ויזכו לרוות נחת מכל יוצ"ח, יזכו ויראו בשמחתם בבריאות גו"נ. ואחריהם בקודש למו"ח רבי **אליהו פרוור** הי"ו שישלח לו רפוא"ש בקרוב ממש וישוב לאיתנו כבראשונה, וזכות כבוד התורה שכל כך

כיבד ובה עסק תגן עליו מפני כל צרה ומחלה, לאוי"ט יחד עם רעייתו תחי', יהי"ר שיחיו ויזכו לרוות נחת מכל יוצ"ח מתוך בריאות איתנה ונהורא מעליא.

תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה, לאשת חיל עטרת בעלה, מרת רחל תחי' על תמיכתה המוחלטת בכל עת ובכל זמן, כדי שנזכה לעסוק בתורה הקדושה בלא הפרעה ככל האפשר, ובזכותה ספר זה כמו שאר הספרים יוצאים לאור עולם, יהי רצון מלפניו יתברך, שנזכה יחד לראות רוב נחת של קדושה וטהרה מילדינו, מנכדינו ונכדותינו שיחיו ונזכה לראותם ת"ח ויראי השם, הולכים בדרך ה', ונזכה לראות בחופתם ובשמחתם מתוך בריאות גו"נ, דשנים ורעננים, ולא תמוש התורה מזרעינו ומזרע זרעינו עד עולם, אמן.

בברכת התורה המחבר

מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהלך לעיר אחת, באו לפניו אנשי אותה העיר ותלונה בפיהם: העכברים שבעיר אוכלים לנו את כל התבואה ולא נותר לנו כלום למאכל!

גזר רבי פנחס בן יאיר על כל העכברים שיתאספו למקום אחד, וכך היה.

התחילו העכברים מצפצפין בקולם, אמר להם: יודעים אתם מה הם אומרים? אמרו לו: לאו.

אמר להם: הם מצפצפין ואומרים שהם אוכלים לכם את התבואה כיון שאינכם מפרישין מעשרות כראוי מהתבואה.

אמרו לו: קבל על עצמך להיות ערב לנו ולתקן את התבואה, וכך עשה.

ומאז חדלו העכברים להזיק לתבואתם.

ירושלמי דמאי פ"א ה"ג

פרק המבוא

מקורות הדין וטעמי המצוות

מצוה מן התורה להפריש תרומות ומעשרות מגידולים המיועדים למאכל אדם שגדלו בארץ ישראל. עיקר חיוב תרומות ומעשרות נאמר בדגן תירוש ויצהר, כלומר בתוצרת מחמשת מיני דגן, וכן בייין ובשמן זית. גם שאר מיני מאכל העומדים למאכל אדם חייבים בתרומות ובמעשרות, אלא שבהם קיימת מחלוקת האם חיובם מן התורה או מדברי חכמים.

חיובי ההפרשה שאנו עוסקים בהם בספר זה אינם כוללים את הפרשת הביכורים שקודמת לתרומות ומעשרות ואינה נוהגת אלא בזמן הבית, וכן לא נכללה כאן מצות הפרשת חלה מן העיסה העשויה מחמשת מיני דגן, אשר בדיניה הרחבנו ופירטנו בס"ד בספר "תבואת השדה".

כמו כן לא נכללים בספר זה דיני פירות העץ בארבע השנים הראשונות לנטיעתם, כלומר דיני ערלה ומצות נטע רבעי, משום שבשנים אלו לא נוהגים דיני הפרשת תרומות ומעשרות, והרחבנו בזה בס"ד בספר "עץ השדה".

וכמו כן לא נכללים בספר זה דיני הגידולים השייכים לשנת השמיטה, שבהם לא נאמרו דיני תרומות ומעשרות, ודינם התבאר בהרחבה בס"ד בספר "שביתת השדה".

חיובי ההפרשה המוטלים על בעל הפירות הינם שלושה: תרומה גדולה לכהן, מעשר ראשון ללווי, ומעשר שני שבו יש שוני בייעודו ובדיניו בין השנים, כאשר בשנים א, ב, ד, ה משנות השמיטה ייעודו הוא לבעלים עצמם שחייבים לאכול את הפירות או את פדיונם בירושלים שבין החומות בקדושה ובטהרה, ואילו בשנים ג, ו, משנות השמיטה יש ליתנם לעניים העושים בהם כרצונם. המעשר הנ"ל הנאכל לבעלים הוא הנקרא מעשר שני, ואילו המעשר הניתן לעניים הוא הנקרא מעשר עני. ובנוסף, הלוי שמקבל את מעשר ראשון שלו חייב להפריש מפירותיו תרומה, והיא הנקראת תרומת מעשר או מעשר מן המעשר.

תרומה גדולה:

ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו: פי בו פחר יהוה אלהיך מקל שבטיך לעמך לשירת בשם יהוה הוא ובניו כל הימים: (דברים פרק יט פסוקים 7, 8)

וכתב הרמב"ם בספר המצוות (מלות עשה קכו):

והמצוה הקב"ו היא שצונו להוציא תרומה גדולה והוא אמרו יתעלה (שופט"ו יח) ראשית דגנך וכו' תתן לו. ומצוה זו אינה נוהגת מן התורה אלא בארץ ישראל. וכבר התבאר משפטי מצוה זו במסכת תרומות (פ"ה - 7).

וכן פסק בהלכות תרומות (פרק טז הל' א) :

ומצוה עשה להפריש ממנו ראשית לכהן שנאמר ראשית דגנך תירושך ויצהרך תתן לו, מה דגן תירוש ויצהר מאכל בני אדם וגידוליו מן הארץ ויש לו בעלים שנאמר דגנך אף כל כיוצא בהן חייב בתרומות וכן במעשרות.

מעשר ראשון:

וּלְבְנֵי לֵוִי הִנֵּה נָתַתִּי כֹל מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה חֻלָּף עֲבֹדְתָם אֲשֶׁר הֵם עֹבְדִים אֶת עֲבֹדַת אֱהֱל מוֹעֵד: וְלֹא יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל אֱהֱל מוֹעֵד לְשֹׂאת הַטָּא לְמוֹת: וְעֹבֵד הַלֵּוִי הוּא אֶת עֲבֹדַת אֱהֱל מוֹעֵד וְהֵם יִשְׂאוּ עֹנֶם חֶקֶת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם וּבְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנָּחֲלוּ נַחֲלָה: כִּי אֶת מַעֲשֵׂר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יְרִימוּ לַיהוָה תְּרוּמָה נָתַתִּי לְלֵוִים לְנַחֲלָה עַל כֵּן אָמַרְתִּי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנָּחֲלוּ נַחֲלָה.

וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּהִרְיָמְכֶם אֶת חֻלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְנִחְשֹׁב לְלֵוִים כְּתִבּוּאָת גִּרְוֹן וְכְתִבּוּאָת יָקָב: וְאֶכְלֶתֶם אוֹתוֹ בְּכָל מְקוֹם אַתֶּם וּבֵיתְכֶם כִּי שֹׂכֵר הוּא לָכֶם חֻלָּף עֲבֹדְתְכֶם בְּאֱהֱל מוֹעֵד: וְלֹא תִשְׂאוּ עָלָיו חֶטָּא בְּהִרְיָמְכֶם אֶת חֻלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְאֶת קֶדְשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא תַחֲלִלוּ וְלֹא תִמוֹתוּ:

(נמדבר פרק יח פסוקים כא - כד. ופס' ל-לג)

וכתב הרמב"ם בספר המצוות (מלות עשה קנז) :

והמצוה הקב"ז היא שצונו להוציא המעשר מצמח הארץ והוא אמרו יתעלה (ס"פ קנט) כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לי"י תרומה. וכל מעשר הארץ לי"י הוא (ס"פ נקמ"ט). וכבר באר הכתוב (ס"פ קנט) שהמעשר הזה ללוים. וכבר התבאר משפטי מצוה זו במסכת מעשרות. וזה הוא הנקרא מעשר ראשון. והוא אינו חובה מן התורה אלא בארץ ישראל:

וכן פסק בהלכות מעשר (פרק א הל' ב) :

אחר שמפרישין תרומה גדולה מפריש אחד מעשרה מן הנשאר וזהו הנקרא מעשר ראשון ובו נאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לי"י וגו', והמעשר הזה ללוים זכרים ונקבות שנאמר ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה.

תרומת מעשר:

וְאֵל הַלֵּוִים תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאֲתָם בְּנַחֲלַתְכֶם וְהִרְמַתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְהוָה מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר: וְנִחְשֹׁב לָכֶם תְּרוּמַתְכֶם בְּדִגְוֹן מִן הַגִּרְוֹן וּבְמִלָּאָה מִן הַיָּקָב: כֵּן תְּרִימוּ גַם אַתֶּם תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל מַעֲשֵׂרְתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת תְּרוּמַת יְהוָה לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן.

(נמדבר טז פסוקים טו-כז)

וכתב הרמב"ם בספר המצוות (מלות עשה קכט):

והמצוה הקכ"ט היא שצוה ללוים להוציא מעשר מן המעשר שיקחו מישראל ויתנוהו לכהנים והוא אמרו יתעלה (ס"פ קנח) ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר אשר נתתי לכם מאתם בנחלתכם והרמותם ממנו תרומת י"י מעשר מן המעשר. ובאר לנו שזה המעשר, והוא הנקרא (דמ"א פ"ד - ה' תרומות פ"ג - ה' ו"א ועוד) תרומת מעשר, ינתן לכהן, אמר (ס"ט) ונתתם ממנו את תרומת י"י לאהרן הכהן. וכבר באר הכתוב שזה המעשר ילקח מן הטוב שבו ומן היפה ממנו והוא אמרו (ס"ט) מכל חלבו את מקדשו ממנו. עוד רמז שהם חוטאים אם לא יוציאוהו מן הטוב והוא אמרו יתעלה (ס"ט) ולא תשא עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו. וזה הלאו שלילת החיוב כי הוא אמר אין עליכם חטא כשתוציאוהו מן היפה ויורה שהם כשיוציאוהו מן הרע יחטאו. וזה ענינו כענין לאו הבא מכלל עשה שאינו נמנה עם הלאוין (עמ"ע ל"ט), כלומר שהוא אחר שצויה להוציא מן היפה הורה שלא יוציאוהו מן הרע. ולשון ספרי מנין אתה אומר שאם הפרשתם אותו שלא מן המובחר שאתם בנשיאת עון תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו. וכבר התבאר משפטי מצוה זו במסכת תרומות (פ"ב מ"ו פ"ב מ"ז מ"ח) ובמסכת מעשרות ובמקומות מדמאי גם כן:

וכן פסק בהלכות תרומות (פרק ג הל' יז):

מצות תרומת מעשר שיפריש אותן בן לוי ממעשרו, שנאמר וכי תקחו מאת בני ישראל את המעשר, ויש לישראל להפריש אותה וליתנה לכהן, ויתן המעשר ללוי אחר שיפריש ממנו תרומתו שהיא מעשר מן המעשר.

מעשר שני:

עֶשֶׂר תַּעֲשֶׂר אֶת כָּל תְּבוּאֹת זֶרַעַךָ הַיּוֹצֵא הַשְּׂדֶה שָׁנָה שְׁנָה: וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שֵׁם מַעֲשֶׂר דִּגְנֶךָ תִּירְשָׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בִּקְרֶךָ וְצִאֲנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לִירְאָה אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל הַיָּמִים: וְכִי יִרְבֶּה מִמֶּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֹתוֹ כִּי יִרְחַק מִמֶּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹם שְׁמוֹ שֵׁם כִּי יִבְרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: וְנָתַתָּה בַּסֶּסֶף וּצְרַתְּ הַסֶּסֶף בִּידֶךָ וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: וְנָתַתָּה הַסֶּסֶף בְּכָל אֲשֶׁר תֹּאמַר נִפְשָׁךְ בַּבֶּקֶר וּבְצֹאן וּבְנִין וּבְשֹׂכֶר וּבְכָל אֲשֶׁר תִּשְׁאַלְךָ נִפְשָׁךְ וְאָכַלְתָּ שֵׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אֹתָהּ וּבִיתְךָ: (דברים יד כג - ס)

וכתב הרמב"ם בספר המצוות (מלות עשה קכח):

והמצוה הקכ"ח היא שצונו להוציא מעשר שני והוא אמרו יתעלה (ל"א יז) עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה. ולשון ספרי שנה שנה מלמד שאין מעשרין אותו משנה לחברתה אין לי אלא מעשר שני שבו דבר הכתוב מנין לרבות שאר מעשרות תלמוד לומר עשר תעשר. ולשון התורה (ס"ט) הוא להיות זה המעשר עולה לירושלם ויאכלהו שם בעליו. וכבר קדם לנו (מ' קט) לשונם בזה. וכבר דקדק

הכתוב במצוה זו ואמר שמה שאי אפשר להביאו לרוחק הדרך יפדה אותו ויעלה דמיו לבית הבחירה ויציאהו שם במזון לבד והוא אמרו יתעלה (ס) וכי ירחק ממך המקום כי לא תוכל שאתו וכו'. וכבר בא לשון התורה גם כן בדין מצוה זו שאם פדאו לעצמו יוסיף חומש והוא אמרו יתעלה (ס"ט פ' נפקתי) ואם גאול יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף עליו. וכבר התבארו משפטי מצוה זו כלם במסכת מעשר שני. והוא גם כן אינו חובה מן התורה אלא לפירות ארץ ישראל. ולא יאכל זה המעשר אלא בפני הבית. ולשון ספרי (פ' ראה, ה' מע"ש רפ"ג) מקיש אכילת בכור למעשר שני מה בכור אינו נאכל אלא בפני הבית כך מעשר לא יהא נאכל אלא בפני הבית:

וכן פסק בהלכות מעשר שני (פרק ה' ה"ב):

אחר שמפרישין מעשר ראשון בכל שנה מפרישין מעשר שני שנאמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך.

מעשר עני:

מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההוא והנחת בשעריך: וְכֹא הָלֹוּ כִּי אֵין לוֹ חֶלֶק וְנִחְלָה עִמָּהּ וְחֵגֶר וְהִיתוּם וְהָאֱלֻמָּה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיהָ וְאָכְלוּ וְשָׂבְעוּ לִמְצֵן וְיָרְכֶךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֶׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה: (דברים פרק י"ד פס' כח-כט)

כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבועו:

(שם פרק כ"ו פס' יג)

וכתב הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה ק"ב):

והמצוה הק"ל היא שצונו להוציא מעשר עני בכל שנה שלישית מן השמיטה ובשלישית שאחר כל שלישית כלומר בכל שלישית מן השמיטה גם כן. והוא אמרו יתעלה (ר"ה י"ד) מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר וכו'. וזה גם כן אינו חובה מן התורה אלא בארץ ישראל. וכבר התבארו משפטי מצוה זו במסכת פאה (פ"ט) ובמסכת דמאי (פ"ד) ובמסכת מעשרות וקצת שאלות מהם מפוזרות במקומות רבים משאר מסכתות זרעים ומסכת מכשירין (ספ"ג) וידים (פ"ד מ"ג):

וכן פסק בהלכות מעשר שני (פרק ה' ה"ב):

ובשנה שלישית וששית מפרישין מעשר עני חלק מעשר שני כמו שביארנו.

ובהלכות מתנות עניים (פ"ו ה"ב י"ב-י) כתב רבינו הרמב"ם את כל סדר ההפרשה וכדלהלן:

וזהו סדר תרומות ומעשרות: אחר שקוצר זרע הארץ או אוסף פרי העץ ותגמר מלאכתו מפריש ממנו אחד מן החמשים, וזהו הנקרא תרומה גדולה ונותנה לכהן, ועל זה נאמר בתורה ראשית דגנך תירושך ויצהרך, ואחר כך מפריש מן השאר אחד מעשרה, וזהו הנקרא מעשר ראשון, ונותנו ללוי, ועל זה נאמר בתורה כי את מעשר

בני ישראל וגו' ונאמר ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר בישראל. ואחר כך מפריש מן השאר אחד מעשרה והוא הנקרא מעשר שני, והוא לבעליו ואוכלין אותו בירושלים, ועליו נאמר ואם גאל יגאל איש ממעשרו, ועליו נאמר עשר תעשר ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר. על הסדר הזה מפרישין בשנה ראשונה מן השבוע ובשניה וברביעית ובחמישית, אבל בשלישית ובששית מן השבוע אחר שמפרישים מעשר ראשון מפריש מן השאר מעשר אחר ונותנו לעניים והוא הנקרא מעשר עני, ואין בשתי שנים אלו מעשר שני אלא מעשר עני, ועליו נאמר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא והנחת בשעריך ובא הלוי, ועליו נאמר כי תכלה לעשר. שנת השמטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות כלל לא ראשון ולא שני ולא מעשר עני, ובחוצה לארץ שאין בה שמטת קרקע מפרישין בארץ מצרים ובעמון ובמואב מעשר ראשון ומעשר עני, מפני שהארצות אלו קרובות לארץ ישראל כדי שיהיו עניי ישראל נסמכין עליה בשביעית, והלכה למשה מסיני שיהיו מפרישים בארץ עמון ומואב מעשר עני בשביעית, אבל בארץ שנער מפרישין בשביעית מעשר שני כסדר רוב השנים. מעשר ראשון שלקח הלוי מפריש ממנו אחד מעשרה ונותנו לכהן והוא הנקרא תרומת מעשר, ועליו נאמר ואל הלויים תדבר.

טעמי ושרשי המצוות

תרומה גדולה:

נאמר בפסוק הנ"ל שהטעם שניתנת התרומה לכהן "כי בו בחר ה' אלוֹקִיךָ מכל שבטיך לעמוד לשרת...", וראה בביאור רבינו עובדיה ספורנו עה"פ שם (פרק יז פס' ה): "וראוי לך לתת לו לחם ושמלה כדי שיוכל לעמוד לשרת".

וכך כתב בספר החינוך (מנחם מוק) בזה"ל:

משרשי המצוה, לפי שהדגן והתירוש והיצהר הן עיקר מחיתן של בריות, והעולם כולו להקדוש ברוך הוא הוא, על כן ראוי לאדם לזכור את בוראו על הברכה אשר ברכו ושיפריש קצת ממנו לשמו ברוך הוא, ויתננו למשרתיו שהם הכהנים העסוקים תמיד במלאכת שמים טרם יגע בו יד אדם ויהנה ממנו כלל. ומן היסוד הזה אמרו זכרונם לברכה שאפילו חטה אחת פוטרת את הכרי, כי זכירת האדנות על הדבר אין הפרש בין רב למעט. אמנם רבותינו זכרונם לברכה הוסיפו בדבר לתת בו שיעור ראוי כדי שיתעורר לב האדם בענין יותר, כי בהיות האדם בעל חומר לא ישית אל לבו על הדבר המועט כמו על המרובה שימלא עיניו ויעידו עליו יותר תנועותיו כדרך טבע האדם והרגלו שישמח במאכל רב.

מעשר ראשון:

מבואר בפסוקים המובאים לעיל שמעשר ראשון ניתן ללוויים כשכר עבודתם "כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם...".

וביאר רבינו האור החיים הקדוש (שם פס' כד ואלף) בהאי לישנא:

כי את מעשר וגו' על כן וגו'. ולמעלה הוא אומר ולבני לוי נתתי כל מעשר בישראל וגו' חלף עבודתם, נראה כי מתנת מעשר זה שנתן ה' ללוויים יש בו ב' דברים, הא' חלק הנוגע להם בארץ, והב' שאינם טורחים בארץ לעשות ז' מלאכות הצריכות עד שיהיו חטים ממורחים, לזה אמר הכתוב ב' דברים חלף חלקם בארץ וחלף עבודתם ישראל עומדים ועושים מלאכתם כדי שיהיו מופנים לעבודת אהל מועד, והנה בלויים לא אמר אני חלקך וגו' שאין הלויים זוכים בחלק ה', ולזה גם הם נותנים חלק ה' תרומה מעשר מן המעשר. והם ומעשרם אינו אלא כשכירות הדיוטות לשרת הקדוש שהוא הכהן ואהל מועד:

ובספר החינוך (מנחות טז) כתב לבאר את שורשי המצוה:

משרשי המצוה, לפי ששבט הלוי בחר השם בתוך אחיו לעבודתו תמיד במקדשו, על כן היה מחסדו עליהם לתת להם מחיתם דרך כבוד, כי כן יאות למשרתי המלך שתהיה ארוחתם מזומנת להם על ידי אחרים שיכינוה להם ולא יצטרכו הם ליגע בדבר זולתי בעבודת המלך היקרה. ואף על פי שהם היו שנים עשר שבטים, ולפי חלוקה שוה היה ראוי שיטלו חלק אחד משנים עשר, גם זה היתרון להם לכבודם, כי מהיותם מבית המלך ראוי שתהיה חלקם יתרה על כולם. ויתרון גדול הוא שיבא להם חלק העשירי נקי מכל הוצאת הקרקע. והמחיה משרתי האל בממונו ברכת השם יתברך תנוח עליו בכל אשר יש לו, וזהו אומרים זכרונם לברכה (שם פ"ג מ"א), מעשרות סייג לעושר. גם אמרו זכרונם לברכה (שם פ"ט ט"ז) שאסור לאדם לחשוב בלבבו ולומר אנסה אם ייטיב השם לי בהתעסקי במצותיו, ועל כיוצא בזה נאמר (דברים ו', ט"ז) לא תנסו את ה' אלהיכם, זולתי במצוה זו שמותר לנסות אם יברכהו האל בעשותו אותה ובהיות זריו עליה, ומפורש הוא על ידי הנביאים שנאמר (מלאכי ג', י'), הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' ובחנוני נא בזאת אמר ה'.

תרומת מעשר:

בספר החינוך (מנחות טז) כתב לבאר את שורשי המצוה:

משרשי המצוה. הקדמה. אין ספק כי כל שבט הלוי הבדיל ה' מעדת ישראל לעבודתו תמיד, ואמנם בשבט בעצמו נבחר בהם אחד להיות לכולם לראש ולקצין ולשר הוא וזרעו לעולם, והוא קודש מקודש בשבט לעמוד ולשרת פני ה' תמיד, ושאר כל השבט ניתן תחתיו לסייע בעבודה, כמו שכתוב (שם פ"ב), ויאמר ה' אל אהרן אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש, כלומר כי כל השבט יקבל שמירת המקדש, ואתה

ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם, כלומר, שעיקר העבודה, דהיינו הכהונה, עליכם היא, וכתוב בתריה (ספ. ב'), וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך, כלומר שאתה העיקר ולא הם, וכן כתוב במקום אחר (ספ. ג' ט'), ונתתה את הלויים לאהרן ולבניו נתונים נתונים המה לו. ועל כן בהיות הכהנים עיקר הבית בעבודת אלהינו, זכו בכ"ד מתנות שניתנו להם המפורשות בכתוב, וכמו שמנו אותם חכמים זכרונם לברכה (סולין קל"ג ע"ב), עשר במקדש וארבע בירושלם ועשר בגבולין, ושאר שבטו שהוא נבחר עמו לסייע על ידו זכו גם כן להיות בטובה מבלי יגיעה עם מעשר הפירות שנטולין מכל ישראל. ולמען ידעו ויתבוננו כי כל חלקם בטובה וחלק אחיהם היא סבת העבודה לה', נצטוו לתת מכל אשר יטלו מבני ישראל חלק העשירי למשרתים הגדולים, ובכן יתנו אל לבם כי יש גבוהים עליהם וגבוה מעל לכולם הוא שומר הכל יתעלה. גם כי יש בזה זכות וכבוד ומעלה ללויים לבלתי יגרע שמם ממצות מעשר בחלקם בתבואות, ואל יאמרו בניהם לביהם זכיתם בתבואה ואנחנו במצוה, ועכשיו יהיה המענה, יש תורה ויש קמה.

מעשר שני:

בטעמי המצוה מצאנו את דברי הספרי שהובאו בתוספות (ב"ב דכ"ז ע"ב) בזה"ל:

כי מציון תצא תורה - לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה כדדרשי' בספרי למען תלמד ליראה וגו' גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה היה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה.

ובספר החינוך (מנחם ספ) כתב לבאר את שורשי המצוה:

משרשי המצוה, שהאל ברוך הוא בחר בעם ישראל וחפץ למען צדקו להיות כולם עוסקי תורתו ויודעי שמו, ובחכמתו משכם במצוה זו למען ילמדו יקחו מוסר, כי יודע א-להים שרוב בני אדם נמשכים אחר החומר הפחות בשגם הוא בשר, ולא יתנו נפשם בעמל התורה ובעסקה תמיד, על כן סיבב בתבונתו ונתן להם מקום שידעו הכל דברי תורתו על כל פנים, שאין ספק כי כל אדם נמשך לקבוע דירתו במקום שממונו שם. ולכן בהעלות כל איש מעשר כל בקר וצאן שלו שנה שנה במקום שעסק החכמה והתורה שם והיא ירושלים, ששם הסנהדרין יודעי דעת ומביני מדע, וכמו כן נעלה לשם מעשר תבואתנו בארבע שני השמיטה, כמו שידוע שמעשר שני נאכל שם, וכן נטע רבעי שנאכל שם, על כל פנים או ילך שם בעל המזון עצמו ללמוד תורה או ישלח לשם אחד מבניו שילמד שם ויהיה ניזון באותן פירות. ומתוך כך יהיה בכל בית ובית מכל ישראל איש חכם יודע התורה, אשר ילמד בחכמתו כל בית אביו, ובכן תימלא הארץ דעה את יי'. כי אם חכם אחד לבד יהיה בעיר או אפילו עשרה, יהיו הרבה מבני אדם שבעיר וכל שכן הנשים והילדים שלא יבואו לפניהם כי אם פעם אחת בשנה,

או אפילו ישמעו דבריהם פעם בשבוע ילכו הבית וישליכו כל דברי החכם אחרי גום, אבל בהיות המלמד בכל בית ובית שוכן שם ערב ובוקר וצהרים ויזהירים תמיד, אז יהיו כולם, אנשים ונשים וילדים מוזהרים ועומדים ולא ימצא ביניהם שום דבר הטא ועוון, ויזכו למה שכתוב (ויקרא כ"ו, י"ב - י"ג) ונתתי משכני בתוכם וגו' והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לא-להים.

מעשר עני:

בספר החינוך (מנחות סו) כתב לבאר את שורש מצות הלוואה לעני ובתו"ד כתב:

שרצה האל להיות ברואיו מלומדים ומורגלים במדת החסד והרחמים, כי היא מדה משובחת, ומתוך הכשר גופם במדות הטובות יהיו ראויים לקבלת הטובה, כמו שאמרנו שחלות הטוב והברכה לעולם על הטוב לא בהפכו, ובהיטיב השם יתברך לטובים יושלם הפצו שחפץ להיטיב לעולם. ואם לאו מצד שורש זה הלא הוא ברוך הוא יספיק לעני די מחסורו זולתנו, אלא שהיה מחסדו ברוך הוא שנעשינו שלוחים לו לזכותנו. ועוד טעם אחר בדבר, שרצה הא-ל ברוך הוא לפרנס העני על ידי בני אדם מגודל הטא, כדי שיוכח במכאוב בשני פנים, בקבלת הבושת מאשר כגילו ובצמצום מזונו. וכענין זה שאמרנו כדי לזכותנו השיב חכם מחכמינו למין אחד ששאלו, אם א-להים אוהב עניים שהרי ציוה עליהם, למה אינו מפרנסן, וכו'.

וראה בספרי "ישמח ישראל" (מנחות ספלויות נארכ ס"ו) שם ביארתי בזה הלשון:

בין כלל המצוות התלויות בארץ מתייחדת מצות הפרשת תרומות ומעשרות, בהיותה מצוה מעשית ביותר גם בימינו כמעט בכל בית יהודי בארץ ישראל, מידי יום ביומו ולפעמים גם כמה פעמים ביום. במצות תרומות ומעשרות נצטוינו על מתנות למקודשים ומורמים מעם, אלו הם הכהנים והלויים, שבחר בהם הקב"ה לעסוק בעבודת המקדש ולא נתן להם נחלה כשאר שבטי ישראל, ועל כן צוה הוא ית' על שאר שבטי ישראל מקבלי הנחלה לדאוג להם לפרנסתם, בין היתר ע"י תרומות ומעשרות הללו. ומלבדם ציוותה אותנו התורה להפריש וליתן עבור הנצרך והנוזקק שבעם, הם העניים והחלשים (גרים, יתומים ואלמנות) שאין פרנסתם מצויה, ולזאת נצטוינו להפריש עבורם עשירית מהיבול שברשותנו בתורת מעשר עני בשנה השלישית והשישית לשמיטה, בכדי שיוכלו העניים לכלכל את עצמם ואת בני ביתם. ובאמת, נוסף על עצם הסיוע לכלכלת הנצרך, לימדתנו בזה תורתנו הק' להתרגל להיות לעולם מן הנותנים, וזהו שמצינו בדיני מעשר עני, שגם עני שהוא בעל שדה, אסור לו ללקוט משלו וצריך גם הוא ליתן עשירית מן היבול לעני אחר, וכך ילמד ויתחנך גם העני לסייע ולתת לזולת. וגדולה מזו פועלת מצוות התורה בנפשותינו במה שציוותה בפירוש על מעשר עני, שבשעה שהמפריש יודע שאם לא יתן לעני את המעשר הראוי לו, אינו מקיים את מצוות המעשר כהלכתו, הרי הפרשת המעשר ונתינתו לעני לא נעשית אצלו רק מתוך רגש של צדקה וחסד

עבור זולתו, אלא מתבונן בתועלת היוצאת מזה גם לנפשו בזכות העני, שעושה עמו טובה ומזכה אותו לקיים המצוה כתיקונה.

והנה מזה ילמד האדם ויוסיף אומץ בכל צדקה וחסד שגומל עם זולתו, וזהו שאמרו רבותינו במדרשו: "יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית" (ויקרא רבה פל"ד, י. רות רבה פ"ה, ט). ובהשקפה ראשונה צריך להבין, בשלמא בעל הבית גומל חסד עם העני, אולם מה חסד גומל העני עם בעל הבית והלא אינו מעניק לו מאומה?

ויש להקדים בזה סיפור הגמ' (נבא נמלא י, 6): "שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא, אם אלקיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם? אמר לו, כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם". הנה טורנוסרופוס הרשע הבין שהעני הוא מסכן שצריך רחמים ואהבה, ולפיכך הקשה מפני מה הקב"ה שהוא בטבע הטוב ואוהב את העניים, אינו מפרנסם? אך רבי עקיבא השיב לו שאין העניים מסכנים, משום שצערם הוא צער גשמי בלבד; ואדרבה, מחמת גודל אהבת הבורא ית"ש לכלל עם ישראל, מסייע לכולם בחסדו הגדול להצילם מדינה של גיהנם, שהוא הצער האמיתי והרוחני לנפש החוטאת, וכלשון הכתוב שהובא בהמשך דברי הגמ' "לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות" (משלי יא, 7). על כן אין הקב"ה מפרנס העניים, אלא מזכה את בני ישראל שיפרנסו הם את העניים ויזכו על ידם להינצל מן הגיהנם.

אמנם תשובתו של רבי עקיבא עדיין צריכה תלמוד, והלא אדרבה יפרנס השי"ת מידו המלאה והפתוחה את העניים, ויציל את ישראל מדינה של גיהנם ע"י קיום מצוות אחרות?

ועל כן צריך לומר שיסוד גדול טמון בענינם של מצוות הצדקה והחסד, כי כאשר יהודי גומל צדקה וחסד עם העני, הריהו מעורר בזה את מידת הנתינה שבנפשו ומשבר את טבע הכילות שמקורו בגאווה האדם ובישותו, וכן מתקרב אל הזולת בדאגתו כלפיו ובוזה מחליש את אהבת עצמו שמכסה על כל פשעים. ובשעה שפעולת הצדקה מחלחלת לנפשו פנימה, מתנהג עמו הקב"ה במידה כנגד מידה: כשם שדאג לצרכי הזולת שמצוי בעת צרה ונהג עמו ברוח נדיבה, ויתר על כן חש שהעני הוא זה שגומל חסד עמו; כך גם מתנהג הקב"ה עמו במדת הרחמים, ועל כן דוקא זכות מצוה זו עומדת לו ליהודי להצילו מדינה של גיהנם.

וזהו שסיים רבי עקיבא ואמר לטורנוסרופוס: משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורים, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו. והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, הרי בודאי יכיר לו המלך טובה וישגר לו דורון, והוא הדין בעם ישראל שקרויים בנים למקום, עב"ד. והיינו שכאשר הקב"ה גזר על יהודי שיהיה עני ונזקק ח"ו, הרי טעמו ונימוקו עמו כי הוא יודע חשבוננו של עולם, ו"לא מחשבותיי מחשבותיכם", והרי זה כאותו המלך שגזר לאסור את בנו ולא להאכילו; אולם יחד עם זאת הותיר ביד ישראל את האפשרויות להאכילו ולגמול עמו חסד, וכאשר עושה כן הרי הוא עצמו זוכה בדין, משום שסייע בידו של בנו של מלך מלכי המלכים הקב"ה.

וכשם שעורר בעצמו מדת הנתינה לזולת, כך מתעוררת אצל הבורא ית' מדת הרהמים כלפיו.

ובזה מובן גודל החסד שגומל העני עם בעל הבית בכך שפודהו מרדת שחת, ונמצא ששני שותפים ישנם לכל גמילות חסד, צד הנותן וצד המקבל. ויהי רצון שבזכות ההוספה בעשיית צדקה וחסד, בלי שיעור ומדה ולפנים משורת הדין, נזכה לגאולה האמיתית והשלימה בקרוב, כמו שאמרו חז"ל (בבא מציעא טז ע"ב): "גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, שנאמר "כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות".